

Druhá světová válka a události s ní spojené zapříčinily množství nucených migrací, které bývá označováno za bezprecedentní. Desítky milionů osob odešly ze svých domovů nebo byly přemístěny v důsledku válečných událostí či v rámci nacistické hospodářské a ideologické politiky. S chýlícím se koncem válečného konfliktu se odhadovalo, že se více než deset milionů civilistů bude nacházet mimo svá původní bydliště, značná část i mimo hranice své země. V souvislosti se zkušenostmi s důsledky předchozích konfliktů se Spojenci již v průběhu války zabývali otázkou, jak tento problém přemístěných osob, označovaných jako Displaced Persons (DPs), vyřešit. Ačkoli šlo o jednu z mnoha záležitostí, které poválečné období provázely, zajištění péče o Displaced Persons a jejich dopravě domů (tedy repatriaci) byla dána značná priorita. Na první (nebo i zpětný) pohled by se mohlo zdát, že se lidé s koncem války „prostě vrátili domů“. Realita ovšem byla mnohem složitější. Nekontrolovaný pohyb milionů lidí doslova všemi směry, navíc při stále ještě probíhajících bojích, mohl znamenat závažnou hrozbu bezpečnosti, zdravotní i zásobovací. Přemístěné osoby měly být na osvobozeném území organizovány, měla se jim dostat potřebná péče a zařídit jejich systematická repatriace.

Pobyt těchto přemístěných, a tedy i problém jako takový, byl považován za dočasný a záměrem Spojenců bylo jej uzavřít v co nejkratším možném horizontu. Displaced Persons ale zároveň tvořily velmi heterogenní skupinu, jejich výchozí situace ani představy o budoucnosti nebyly shodné. Podobně se lišily i zájmy jednotlivých autorit. Problém se také postupem času transformoval a proměnil v dlouhodobou záležitost i z toho důvodu, že v důsledku okolností nedošlo k návratu všech zpět do vlasti. Přemístění vytvořili specifickou skupinu, na které se projevil dopad bezprostřední i dlouhodobější poválečné politiky.

Verše užitá v úvodu vzešly z pera „československé přemístěné osoby“ a popisují život před repatriací v takzvaném Displaced Persons Camp, tedy v táboře určeném přímo pro Displaced Persons.² Za jakých okolností byli lidé shromážděni na tomto místě? Jakým způsobem byla zajištěna péče,

---

2 Plná verze básně, popisující další aktivity a každodennost, viz kapitola Život Displaced Persons v táborech – „mezičas“. Více k samotnému termínu viz kapitola Shromažďovací Assembly Centers a Displaced Persons Camps.

Pohled do tábora Ebensee v Rakousku v době po osvobození

o které hovoří? Můžeme vysledovat jejich prožívání dané situace a každodennosti? Propojily se různé skupiny přemístěných mezi sebou? Podíváme-li se na problém hlouběji, zjistíme, že skrývá rozsáhlou organizační strukturu a návaznost na mnoho dalších oblastí. Zahraniční badatelé „znovuobjevili“ otázku Displaced Persons několik desítek let po skončení války a osamostatnili ji od jejího dosavadního zahrnutí do předchozího či následného období. Na tento zájem navazuje i zde v knize prezentovaný výzkum a jedna z jeho ústředních otázek, zda je tato zkoumaná oblast relevantní rovněž pro českou, respektive československou historickou zkušenost.

I O čem je tato kniha

Předkládaný text navazuje na můj dlouhodobý badatelský zájem o téma návratů po druhé světové válce.³ Již zmíněné mezinárodní studium poválečných Displaced Persons se zaměřuje z velké části na osoby dlouhodobě setrvávající v táborech a na vytváření jejich specifických kultur, což nebyl ve zkoumaném období do roku 1948 československý případ. Zdálo se, že v českém prostředí se aplikací pojmu vytváří umělý problém a křísí kategorie osob, která vlastně neexistovala, respektive byla překryta repatričním procesem. S tím ovšem nekonvenovaly prameny, zejména mezinárodní povahy, které se mi postupně dostávaly do rukou. S termínem „československé Displaced Person“ se dobově běžně operovalo, jak při plánování řešení, tak při práci styčných důstojníků s přemístěnými osobami. Českoslovenští občané do této kategorie spadali stejně jako ostatní. Postupné vymizení „československých DP“ z historické paměti neznamená jejich absenci nebo fakt, že problémy s tímto procesem spojené se jich netýkaly. Spíše poukazuje na to, že se z nějakého důvodu nepředalo povědomí o problému dál nebo bylo překryto jinými tématy. Jeho odkrytí nám možná může některé zapomenuté aspekty opět ukázat a propojit je s dalšími otázkami doby. Tato myšlenka (aplikovaná na české prostředí) ostatně připomíná „zapomenutí“ a „znovuobjevení“ tématu Displaced Persons obecně.

Vezmeme-li Displaced Persons jako těžiště zájmu, můžeme se ptát na množství otázek. Jak byl strukturován celý proces péče a repatriace? Jakou roli hrálo Československo v řešení problému Displaced Persons? Mají československé Displaced Persons mezi ostatními národnostmi určitá specifika a byly v něčem pojímány odlišně? Fungovaly československé Displaced Persons jako skupina a zastávaly ve společnosti nějakou úlohu? Vnímala je tak (či jinak) veřejnost? To jsou některé z kladených výzev, které provázely samotný výzkum a práci s prameny. Obecně řečeno, při výzkumu jsem se koncentrovala zejména na participaci československých orgánů na mezinárodní poválečné organizaci péče o Displaced Persons a na samotnou skupinu československých Displaced Persons (resp. repatriantů), jejich aktivitu, specifika a percepce.

---

3 Předchozí titul se zaměřil zejména na organizaci v samotném Československu „po návratu“ – první či dlouhodobější pomoc navrátilcům, spolupráci s československou veřejností i se zahraničními repatriačními misemi. KASÍKOVÁ, Jana: *At mohou přijeti*, c. d.

Předkládaná kniha je členěna do tří částí, které se k sobě vztahují. Protože v našem prostředí chybí obecnější syntéza k tématu Displaced Persons, je nejprve věnován prostor historii vývoje zahraničního výzkumu a analýze příslušné bibliografie.

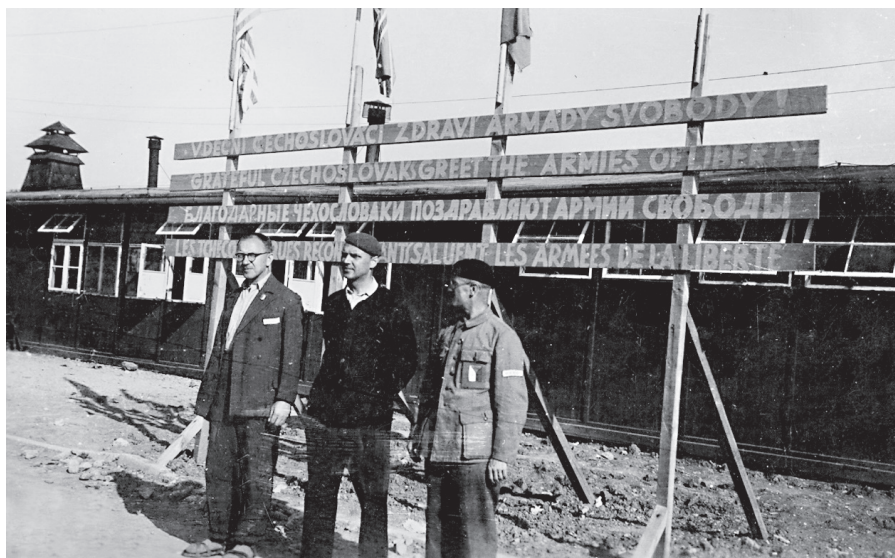
Další dva celky na něj navazují a zároveň se vzájemně mezi sebou zrcadlí. Zkoumají mezinárodní institucionální a organizační strukturu poválečné péče o Displaced Persons a československou participaci na straně jedné, na straně druhé pak samotnou „skupinu československých Displaced Persons“. Druhá kapitola (o strukturách) postupuje od dlouhodobějšího pohledu ke konkrétnímu průběhu zajištění péče o Displaced Persons. Třetí (o skupině) pak naopak od úzkého zaměření na jednání této skupiny až po výhled dalšího vývoje problému. V kapitole Displaced Persons jako fenomén i badatelská otázka je blíže představeno teoretické a metodologické zázemí výzkumu Displaced Persons jako samostatného tématu. Součástí je i podrobnější vysvětlení pojetí poválečných Displaced Persons tak, jak je etablované na mezinárodním badatelském poli a jak se v průběhu času dynamicky proměňovalo použití i obsah samotného termínu.

Část druhá (Struktury a organizace péče o Displaced Persons) se věnuje institucionálnímu pojetí a vytváření struktur péče o Displaced Persons i politiky vůči této skupině přemístěných.⁴ Abych zdůraznila, že nešlo o problém vytržený z kontextu předchozího a následujícího vývoje, ale že naopak organizace péče o Displaced Persons do tohoto vývoje logicky zapadala, zvolila jsem jeho zpracování v několika vrstvách. Nejprve je představen horizont několika desetiletí, kdy je nastíněn dlouhodobý vývoj politiky vůči uprchlíkům a přemístěným lidem. Předchozí instituce poskytl zkušenosti, které formovaly rozhodnutí zabývat se po válce touto skupinou přemístěných. Samotný problém poválečných Displaced Persons vývoj katalyzoval a posunul k dalšímu pojetí obecného definování uprchlíka a jeho práv. Dále je pozornost zaměřena na kratší období během války a bezprostředně po válce a na vývoj sítě konkrétních institucí, které se problémem Displaced Persons měly zabývat, a to v široké mezinárodní spolupráci. Po celou dobu jsou hledány československá přítomnost a specifika.

Těžištěm je v této druhé části zaměření na samotný poválečný průběh péče o Displaced Persons a jejich repatriace, které se odehrály zejména během roku 1945. Jsou sledovány jednotlivé fáze – první zkušenosti a počátky práce na jaře, intenzivní činnost na přelomu jara a léta, utlumení aktivity

---

4 V tomto bodě navazují na jednu z původních oblastí zahraničního bádání o Displaced Persons, která tvoří základ pro další kladené otázky. Podrobnější popis mezinárodní situace je zařazen, protože obdobný výzkum (zabývající se organizační sítí zaměřenou na péči o Displaced Persons před repatriací) zatím v českém prostředí absentoval. Rovněž první syntetická díla k výzkumu na mezinárodním poli (např. Jacobmeyer) nejprve identifikovala tuto institucionální složku, na kterou následně navazovaly dílčí otázky.

Čechoslováci v Buchenwaldu po osvobození a před odjezdem. V pozadí budova, jejíž součástí byl i Československý komitét.

na konci léta a během podzimu a přetavení problému do dalších oblastí. I během poměrně krátkého období došlo k výrazné institucionální proměně, která organizaci ovlivňovala a zároveň na vývoj sama reagovala. Zejména v této kapitole pak je identifikována participace československých orgánů a sledování jejich vlastních zájmů. Podrobněji je zkoumána přítomnost československých Displaced Persons v jednotlivých zónách, práce s nimi a rovněž transformace problému v kontextu československé politiky. Následně se perspektiva opět přibližuje blíže ke zkoumanému subjektu a jsou rozkrývány konkrétní otázky a problémy, se kterými se československé orgány potýkaly, zejména skrze vykonavatele činnosti (repatriační styčné důstojníky). V souvislosti s tím je popsáno fungování několika československých „Displaced Persons táborů“, resp. osvobozených koncentračních táborů (Bergen-Belsen, Buchenwald, Lübeck, Hamburk a Brunšvik).

Následně je ve třetí části (Displaced Persons jako skupina?) pozornost obrácena na společenství Displaced Persons jako takové.⁵ Nejprve je (paralelně s předchozími příklady fungování DP-táborů z organizačního hlediska) věnován prostor samotnému období mezi osvobozením a repatriací. Na příkladech konkrétních táborů (Buchenwald, Dachau, Bayreuth, Hamburk, Kiel) je sledováno, jakým způsobem se tyto přemístění jako skupina

5 V tomto pojetí se rovněž opírám o zahraniční tendence, příznačnější pro výzkum rozvíjený v současnosti.

projevovali, jak rozvinuli v daném rámci vlastní organizaci a jak prožívali svou každodennost. Analýzou jejich vlastních tiskovin je posuzováno, zda svou pozici vnímali jako specifickou. Do vlasti se tito přemístění vrátili jako „repatrianti“, což představovalo početné, ale velmi heterogenní seskupení. Zabývám se v této souvislosti tím, zda v československém prostředí nadále pokračovala jejich (sebe)identifikace s touto kategorií. Státní orgány ji rovněž prezentovaly – objevovaly se i tendence přisoudit repatriantům určitou symbolickou roli a úlohu v nové společnosti. Na základě těchto projevů vystává otázka, zda tedy tato skupina byla nadále formována a zda společnost tyto navrátilce vnímala určitým jednotným způsobem. Diskurz je sledován skrze dobová média, zejména tisk repatriačního odboru *Služba repatriantům*, který tento jednotný pohled nejvýrazněji prosazoval. Dále rozebírám masovou mediální produkci, především projevy rozhlasu, který mimo jiné během roku 1945 vysílal zvláštní program pro Čechoslováky vyčkávající na repatriaci. Analyzován je také dokumentární film *Cesta zpátky* (1946), který v souvislosti s repatriační akcí vznikl a dává vhled do toho, jak byl (či měl být) celý problém v Československu prezentován. Tyto aktivity se naplno rozvinuly, ale i postupně odezněly během roku 1945. V dalším období se přetransformovaly do rozdílných otázek. Třetí část knihy je v tomto směru proto uzavřena opět obecnějším výhledem do následujícího období a těch oblastí, které se v československém případě vyvinuly v souvislosti s problémem přemístěných, repatriantů, respektive Displaced Persons.